

УДК 34.096

БОРИСОВ О., магістр права, аспірант ДНУ ПБП НАПрН України.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ, ЗУМОВЛЕНІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена конституційним особливостям правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України. Автором комплексно досліджено норми Конституції України, наукові напрацювання відносно поняття правового режиму і його особливостей, завдяки чому було виявлено ключові конституційні особливості правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України і визначено відповідні конституційні засади, першочергові кроки реформування такого правового режиму.

Ключові слова: інформаційна безпека України, інформаційна війна, правовий режим, Конституція України.

Summary. The article is devoted to the constitutional features of the legal regime for ensuring information security of Ukraine. The author comprehensively investigated the norms of the Constitution of Ukraine, scientific developments regarding the concept of the legal regime and its features, due to which the key constitutional features of the legal regime of information security of Ukraine were identified and the relevant constitutional principles, priority steps of reforming such a legal regime were determined.

Keywords: information security of Ukraine, information war, legal regime, the Constitution of Ukraine.

Аннотация. Статья посвящена конституционным особенностям правового режима обеспечения информационной безопасности Украины. Автором комплексно исследованы нормы Конституции Украины, научные наработки относительно понятия правового режима и его особенностей, благодаря чему были выявлены ключевые конституционные особенности правового режима обеспечения информационной безопасности Украины и определены соответствующие конституционные принципы, первоочередные шаги реформирования такого правового режима.

Ключевые слова: информационная безопасность Украины, информационная война, правовой режим, Конституция Украины.

Постановка проблеми. Минуло вже сім років з початку відкритої збройної агресії Російської Федерації проти України, наслідком якої стала анексія території АР Крим, частини Донецької і Луганської областей, істотні соціальна та економічна дестабілізація України.

Набутий Україною досвід протистояння з Російською Федерацією показав, що одним з ключових інструментів агресії нашого супротивника є цілеспрямований інформаційний вплив: пропаганда, поширення недостовірної та/або неповної, викривленої інформації, інформаційний тиск і провокації тощо.

Відповідно, як для протидії російській агресії, так і для упередження можливої агресії з боку інших держав Україні сьогодні вкрай необхідно сформулювати і запровадити ефективний правовий механізм забезпечення інформаційної безпеки.

У свою чергу, дія правового механізму провадиться в життя засобами правового режиму, пристосованого під мету і цілі конкретної сфери правового регулювання. Тобто, правовий режим є своєрідним інструментарієм або арсеналом, застосування якого допускається в межах дії відповідного механізму правового регулювання.

Так, останнім часом в Україні спостерігається тенденція домінування засобів правового регулювання, притаманних імперативному методу, в першу чергу - заборон.

Зокрема, протягом періоду відкритого російсько-українського збройного конфлікту в Україні мають місце:

- обмеження на території України доступу до ряду російських веб-ресурсів;
- заборона функціонування ряду телевізійних каналів;
- застосування механізмів кримінально-правової охорони інтересів національної безпеки.

Такі дії держави значною мірою спрямовані саме на забезпечення інформаційної безпеки. Водночас, в інформаційній сфері зосереджені не лише інтереси національної безпеки держави, а й приватні права, свободи та інтереси людини і громадянина, пов'язані з інформацією. Відповідно, застосування засобів імперативного впливу в інформаційній сфері без їх належного збалансування менш жорсткими засобами правового регулювання може призвести до порушення соціальної стабільності, надмірного обмеження соціальних прав і свобод людини.

Відтак, питання збалансованого правового регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки залишається для України досить актуальним. І для його вирішення доцільно звернутися саме до такого поняття як правовий режим, дослідити його особливості та визначити ключові засади, першочергові кроки подальшого реформування.

Основоположним нормативно-правовим актом в Україні є Конституція України, іменована також Основним законом [1]. Безпосередньо нормами Конституції України зумовлено цілий ряд особливостей правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України. Відповідно, саме з дослідження норм Основного закону доцільно розпочати роботу над виявленням конституційних особливостей правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України і визначенням відправних точок для ефективного реформування такого правового режиму. Даній проблематиці і присвячена ця стаття.

Результати аналізу наукових публікацій. Питанням забезпечення інформаційної безпеки України присвячено вже досить багато наукових статей, значну частину з яких складають напрацювання саме в галузі права. Доцільно згадати окремих науковців, праці яких було досліджено нами в межах підготовки цієї статті.

Так, доктор юридичних наук Белєвцева В.В. відзначає деякі особливості правового режиму інформаційних ресурсів [2]. Розкрита нею проблематика певною мірою є подібною до проблематики, що існує у сфері забезпечення інформаційної безпеки, зокрема, в частині незавершеності формування законодавчої бази, що забезпечує правове регулювання відповідної сфери.

Перун Т.С. розкрив особливості адміністративно-правового механізму забезпечення інформаційної безпеки України [3]. Огляд розкритої ним проблематики виявився доцільним в контексті індуктивного дослідження особливостей і проблем правового регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Турчак А.В. комплексно оглядає механізми забезпечення інформаційної безпеки України як складової державної безпеки України [4]. Відповідні напрацювання були використані при дедуктивному дослідженні особливостей і проблем правового регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Водночас, проблематика саме правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України невиправдано залишається поза увагою переважної більшості науковців.

Метою статті є розкриття конституційних особливостей правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України і визначення відповідних конституційних засад, першочергових кроків у реформуванні правового режиму.

Виклад основного матеріалу. Правовий режим (від лат. *regimen* – “управління, керівництво”) – певна сукупність юридичних засобів, способів, що застосовуються в певній сфері суспільних відносин та забезпечують дію механізму правового регулювання. Правовому режиму притаманні певні особливості:

1) він встановлюється законодавством та забезпечується примусовою силою держави;

2) він є специфічним порядком правового регулювання, що складається із сукупності юридичних засобів, спрямованих на досягнення певної мети, й характеризується певним їх співвідношенням;

3) правовий режим особливим чином регламентує певні сфери суспільних відносин, виділяючи суб’єктів та об’єкти права;

4) в основу правового режиму покладено той чи інший спосіб правового регулювання – заборону, дозвіл чи позитивне зобов’язання [5, с. 716-717].

Із вищевикладеного можливо встановити такі чотири відповідні базові умови функціонування будь-якого правового режиму:

1) наявність належної законодавчої бази, якою закріплюється відповідний правовий режим, а також ефективного апарату державного примусу, яким такий правовий режим забезпечується;

2) юридичні засоби, застосовувані в межах запровадженого правового режиму, у своєму співвідношенні мають бути спрямовані на досягнення конкретної мети;

3) чітке виокремлення суб’єктів і об’єктів, взаємодія яких регулюється правовим режимом;

4) коректно обрані й пристосовані до цілей правового режиму способи (засоби) правового регулювання.

При цьому важливо відзначити, що серед перерахованих чотирьох умов перша є об’єднувальною відносно інших трьох. Тобто, відповідна мета, співвідношення і порядок застосування юридичних засобів правового режиму мають бути встановлені законодавством. Виокремлення суб’єктів і об’єктів, що взаємодіють в межах правового режиму, також здійснюється законодавчо. І закріплення способів (засобів) правового регулювання, які належить застосовувати в межах правового режиму, також здійснюється законодавчо.

Загальна ж непорушність функціонування запроваджених механізму правового регулювання, правового режиму забезпечується апаратом державного примусу. Втім, прикметно, що і порядок функціонування апарату державного примусу встановлюється законодавством.

Відтак, саме з огляду на первинну і об’єднувальну роль законодавства у питанні функціонування будь-якого правового режиму, дослідження правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України доцільно розпочати із основоположного нормативно-правового акту України – Конституції України.

Системне дослідження норм Конституції України дозволяє дійти висновку, що вже на рівні Основного закону законодавцем закріплено ряд положень, що зумовлюють істотні особливості правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України.

Так, стаття 1 Конституції України встановлює: “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава”. Стаття 3 Конституції України встановлює: “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в

Україні найвищою соціальною цінністю”. Водночас, частина 1 статті 17 Конституції України визначає: “Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу” [1].

На перший погляд може спостерігатись певна колізія між положеннями статей 1, 3 Конституції України з одного боку і положеннями статті 17 Конституції України – з іншого.

Така колізія може вбачатись у тому, що найважливішими функціями держави визначено забезпечення безпеки самої держави, попри те, що найвищою соціальною цінністю в Україні є людина.

Втім, важливо підкреслити, що людина визнається в Україні найвищою соціальною (!) цінністю. Водночас, першою ознакою держави – України у ст. 1 Конституції України законодавець називає суверенність, другою – незалежність.

Першочерговою умовою збереження Україною суверенності і незалежності, беззаперечно, є належне забезпечення національної безпеки. При цьому вже самою Конституцією України додатково згадано такий компонент національної безпеки як інформаційна безпека, що надає їй забезпеченню певний пріоритет, особливе значення.

Співвідношення пріоритетів забезпечення національної (в т.ч. інформаційної) безпеки і соціальних цінностей можливо чітко простежити на прикладі ряду статей Конституції України, якими гарантуються соціальні права і свободи.

Так, стаття 32 Конституції України передбачає заборону на втручання в особисте і сімейне життя людини; стаття 34 Конституції України закріплює право кожного на свободу думки і слова; стаття 36 Конституції України встановлює право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; стаття 39 Конституції України гарантує право громадян на мирні збори; статтею 44 Конституції України передбачено право працюючих на страйк.

Разом з тим, положення кожної із зазначених статей (32, 34, 36, 39, 44) Конституції України містять вказівку на можливість обмеження гарантованого відповідною статтею права. Перелік причини, з яких допускаються відповідні обмеження, не є ідентичним для зазначених статей, водночас, він завжди містить вказівку на інтереси національної безпеки України як на такі, що можуть стати причиною обмеження гарантованого Конституцією України права.

Відповідно, при такому взаємному співставленні положень Конституції України можна дійти висновку, що людина визнається в Україні найвищою соціальною (!) цінністю, а суверенність і незалежність – найвищою цінністю взагалі. І Основний закон неухильно слідує такому співвідношенню пріоритетів, дозволяючи державі відступати від ряду даних людині та громадянину гарантій, якщо цього вимагають інтереси національної безпеки.

Таким чином, у відповідності до вимог норм Конституції України при правовому регулюванні в державі найвищий пріоритет належить збереженню суверенітету і незалежності України. Водночас, реалізація цього пріоритету повинна здійснюватись не “будь-якою ціною”, а в межах і у способи, які відповідають цілям і засадам демократичної, соціальної, правової держави. Тобто, наявність функції держави із вищим пріоритетом не виключає інші її функції та необхідність їх виконання.

Викладене дозволяє нам встановити одразу дві взаємопов'язані особливості правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України, зумовлені Конституцією України:

- 1) найвища пріоритетність розвитку такого правового режиму;

2) необхідність забезпечення збалансованості такого правового регулювання, яка забезпечить інші пріоритети, встановлені Конституцією України, від утискання.

За таких обставин, оптимальним рішенням для задоволення вимог Конституції України є формування збалансованого правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України. У межах такого правового режиму імперативні засоби правового регулювання мають поєднуватись із диспозитивними, рекомендаційними, заохочувальними.

Окремо слід зазначити, що ХХІ століття стало добою безпрецедентного технологічного розвитку людства у сфері зв'язку та комп'ютерних технологій. Безліч стратегічних процесів, пов'язаних із життєдіяльністю людини сьогодні нерозривно пов'язані із мережею Інтернет, яка продовжує свій стрімкий розвиток, як і її інфраструктура, супутні ринки технологій та послуг.

Як наслідок, ми є свідками небаченого раніше розширення можливостей доступу людини до інформації. Так, за даними Міжнародного союзу електрозв'язку, станом на кінець 2018 року доступ до мережі Інтернет мало близько 4-х мільярдів осіб, і це число невпинно зростає.

Ця обставина ставить під гострий сумнів ефективність заходів імперативного впливу в інформаційних правовідносинах, адже в реаліях сучасної правової держави повністю ізолювати людину від негативного інформаційного впливу просто неможливо. Як неможливо забезпечити інформаційну безпеку і силами самої лише держави.

У ч. 1 статті 17 Конституції України цілком логічно і виправдано зазначено, що забезпечення інформаційної безпеки України є не лише функцією держави, а й справою всього українського народу. Тобто сам законодавець на рівні основного закону заклав ідею про те, що забезпечення інформаційної безпеки має здійснюватись силами всього українського суспільства.

Таким чином, можемо назвати ще одну особливість правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України: він повинен гарантувати можливість залучення до забезпечення інформаційної безпеки всього українського суспільства.

При цьому відомо, що добровільна діяльність особи завжди є більш результативною порівняно із примусовою. Усвідомлення цього факту свого часу стало одним із ключових факторів, що підштовхнув держави до відмови від рабовласницького/кріпацького устрою.

Відповідно, залучення народу, громадянського суспільства до справді ефективної діяльності із забезпечення інформаційної безпеки України можливе винятково за умови застосування для цього неімперативних засобів правового регулювання.

Базовими кроками для залучення до забезпечення національної, в тому числі інформаційної, безпеки України українського суспільства можуть бути зокрема такі:

- створення добровільних державних програм заохочення і підтримки фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у забезпеченні інформаційної безпеки України (беруть участь у здійсненні національної пропаганди, піднятті внутрішнього і світового авторитету України, у провадженні правового виховання і правової пропаганди тощо);
- уповноваження компетентного суб'єкта(-ів) державної влади на організацію правового виховання, правової пропаганди серед усіх верств населення;
- організація, розширення і поглиблення міжнародної співпраці щодо обміну досвідом забезпечення інформаційної безпеки, протидії інформаційній агресії.

Повторно підкреслимо, що жоден із пропонованих кроків не може бути реалізований засобами, що притаманні імперативному методу правового регулювання.

Це нашо вхує нас на висновок про те, що формування збалансованого правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України є критичною умовою для ефективного забезпечення національної, в тому числі інформаційної, безпеки України.

Водночас, системний аналіз законодавства України дозволяє встановити, що нормативно-правове забезпечення діяльності держави, її взаємодії із суспільством у сфері забезпечення інформаційної безпеки України залишається на вкрай низькому якісному рівні.

Так, національна система законодавства не дозволяє чітко встановити ані мету і поточні завдання забезпечення інформаційної безпеки України, ані суб'єктів владних повноважень, уповноважених на діяльність у відповідній сфері, ані засоби правового регулювання, які дозволили б забезпечити належний і збалансований правовий вплив на відповідні правовідносини.

Нами в межах цієї статті вже було встановлено, що законодавче забезпечення відіграє первинну і об'єднувальну роль при формуванні правового режиму і забезпеченні дії механізму правового регулювання. Відповідно, формування в Україні належного нормативно-правового підґрунтя забезпечення інформаційної безпеки залишається ключовою умовою, пріоритетним кроком для запровадження ефективного правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України.

Висновки.

Умовою ефективного правового регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки України є формування збалансованого правового режиму, яким буде визначено конкретну мету і завдання правового регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки України, виокремлено суб'єктів і об'єктів відповідного правового регулювання, врегульовано їх взаємодію, закріплено способи (засоби) правового регулювання, пристосовані до цілей правового режиму.

Розбудова відповідного правового режиму має здійснюватись на засадах, передбачених Конституцією України, ключовими з них є такі:

- 1) найвища пріоритетність розвитку правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України;
- 2) необхідність забезпечення такої збалансованості правового режиму інформаційної безпеки України, яка убезпечить інші пріоритети, встановлені Конституцією України, від утискання;
- 3) правовий режим інформаційної безпеки України повинен гарантувати можливість залучення до забезпечення інформаційної безпеки всього українського суспільства.

Як видно з наданого нами матеріалу, такі засади є взаємозумовленими і взаємопов'язаними, а відтак – мають комплексно враховуватись при реформуванні правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України.

З метою додержання вимог Конституції України в межах відповідного правового режиму доцільно передбачити взаємоузгоджене застосування як засобів правового регулювання, що відповідають імперативному методу правового регулювання, так і тих, що відповідають диспозитивному, рекомендаційному, заохочувальному методам.

При цьому першочерговим кроком (умовою) ефективного реформування правового режиму забезпечення інформаційної безпеки України залишається формування належної нормативно-правової бази. Відповідна система нормативно-правових актів має бути доопрацьована для забезпечення системності, узгодженості та повноти правового регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Додатково слід зазначити, що правовий режим забезпечення інформаційної безпеки України повинен бути пристосованими не лише до викликів сучасності, а й до потенційних загроз інформаційній безпеці України.

Використана література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Бєлєвцева В.В. Правовий режим інформаційних ресурсів. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/11bvvrir.pdf>
3. Перун Т.С. Адміністративно-правовий механізм забезпечення інформаційної безпеки в Україні. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/45453/3/dysertaciya_na_zdobuttya_naukovogo_stupenya_kandydata_yurydychnyh_nauk_peruna_t.s.pdf
4. Турчак А.В. Механізми забезпечення інформаційної безпеки як складової державної безпеки України. URL: <https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/dis-Turchak.pdf>
5. Великий енциклопедичний юридичний словник; за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., перер. і доп. Київ: Вид-во “Юридична думка”, 2021. 1020 с.

~~~~~ \* \* \* ~~~~~